

**ELS NOMS DELS CARRERS
DE S'ARRACÓ AL LLARG
DE LA HISTÒRIA**

Maria Serrano Pujol

1. INTRODUCCIÓ

El nostre objectiu és acostar-nos als noms que han tengut els carrers de s'Arracó en etapes diferents de la història fins a l'actualitat. Val a dir que amb el genèric *carrers* també ens referim a barris, avingudes, places, travesseres i camins. Abans d'entrar en matèria, cal que apuntem algunes qüestions.

En primer lloc, l'origen de s'Arracó com a nucli de població és relativament recent. Joan B. Ensenyat explica que el noble Antoni Ferrandell Verí anà a caçar a la vall dia 13 de desembre de 1703. S'adonà que els pocs habitants que hi havia escampats arreu tenien dificultats per anar a missa a Andratx, ja que la distància era considerable i l'accés, difícil. Va fer les gestions pertinents i el més d'agost o setembre de 1704 es va acabar de construir un oratori, *sa Capella*, per als arraconers. A més, comprà una talla de Crist crucificat perquè hi figuràs com a titular. La devoció a aquesta imatge augmentà fins que es construí l'església actual, d'estil barroc, la qual varen beneir el dia 25 de juliol de 1742; passà a ser una vicaria sufragània d'Andratx el 1848 i parròquia, el 1913 (1920: 175-192).

Ensenyat mateix diu que s'Arracó era un «barrio integral como tantos otros que constituyen dicho pueblo [Andratx]» fins que es construí la vicaria (1920: 192). Entorn d'aquest temple sorgí el nucli de població arraconer. El prevere aporta tres dades que ajuden a veure com s'anà formant com a tal: el 1853 es va obrir la primera carretera que va permetre connectar la vall amb Ciutat; el mateix any, Son Castell i Son Joan, possessions del poble, edificaren a prop de l'església sengles posades, les primeres cases; el 1872 es va construir *el pont de sa Capella* que permetia unir els barris de s'Arracó d'amunt i s'Arracó d'avall, separats pel torrent (1920: 193).

A poc a poc, l'estructura urbana anà creixent. Un impuls important foren les cases que hi construïren els arraconers que emigraren a França al principi del segle xx. L'auge econòmic va fer que molts d'habitants volguessin que el poble esdevingués una vila independent.¹ Així, s'Arracó va ser vila des del juny de 1926 al 26 de febrer de 1930, quan es reintegrà a Andratx per problemes econòmics. Això no impedí que anàs creixent en menor o major mesura al llarg dels anys, fins a esdevenir el nucli de població que coneixem avui en dia.

En segon lloc, hem de tenir en compte que la nomenclatura dels carrers de s'Arracó l'hem de relacionar amb la de la resta del municipi, sobretot amb la de la vila, ja que les altres poblacions són més recents. Aquest fet ha provocat que s'hagin hagut d'evitar repeticions, ja que la normativa així ho indica, encara que en algunes etapes de la història, com veurem, no sempre ha estat així. Això no obstant, la tendència general era la de no voler repetir els noms, cosa que va provocar que personalitats polítiques d'un segon pla fossin triades a l'hora d'anomenar carrers del poble, perquè les més conegudes o importants havien estat designades per als carrers de la vila andritxola.

Finalment, aquest estudi gira entorn de la nomenclatura històrica, per la qual cosa hem mantengut els noms escrits tal com apareixen en els documents que hem consultat. Les faltes d'ortografia i la barreja de llengües (català i castellà) són les que figuren en les fonts documentals i en les plaques dels carrers dels noms actuals.

¹ Una llei del directori militar de Primo de Rivera sobre les segregacions municipals ho permetia. Altres pobles de Mallorca també l'aprofitaren per constituir-se com a viles: Mancor de la Vall (Selva), Lloret de Vistalegre (Sineu) i ses Salines (Santanyí).

2. ELS NOMS DELS CARRERS DE S'ARRACÓ AL LLARG DE LA HISTÒRIA

2.1. PRIMERA ETAPA: 1900-1931

El cens de població de 1900² recull que s'Arracó estava dividit en dos districtes. En el districte primer, (inicialment inclòs a l'actual Sant Elm i també la Trapa, on vivien dues persones) hi havia 225 cases, denominades individualment *casa de campo*. En el districte segon, hi havia 67 cases sota el nom de *sa Capella* i la resta d'habitatges que el formaven, concretament 53, apareixen, altre cop, com a *casa de campo*.

El 1908, el mestre d'escola Bartomeu Esteva i Salvà va redactar un opuscle format per vint lliçons amb les quals pretenia donar a conèixer als alumnes la geografia arraconera que els envoltava (Esteva, 2010 [1909]: 4-5). Ens interessa la quarta lliçó, en què parla de l'extensió i la població de la vall. Esmenta que el poble es divideix en dos barris: «El 1er, anomenat també *Barri de dalt*, conté 180 veïns o cases habitades i el 2n o *Barri de baix*, en conté 170, amb tendència a superar el 1r, perquè en ell s'edifica més» (Esteva, 2010 [1909]: 8). Per tant, el 1908, els carrers de s'Arracó encara no tenien nom i el poble es dividia en dos barris: el 1r, que havia perdut una cinquantena d'habitants, i el 2n, que havia crescut en comparació amb les dades anteriors.

El nom dels primers carrers del poble no apareixen fins al cens de població de 1910,³ ja que l'acta del ple que se celebrà el dia 1 de maig de 1910, presidit pel batle Mateu Simó Valent, diu que s'aprovà la primera retolació dels carrers de s'Arracó. Un dels fets que impulsà a prendre aquesta decisió fou que la població augmentava. L'acta ho recull de la manera següent:

Seguidamente se procedió a la designación de los nombres que han de darse a las calles que se han formado en el sufagáneo de esta villa S'Arracó por efecto de nuevas construcciones, acordándose por unanimidad el nombre de «calle de Francia»⁴ la formada por los edificios laterales al camino que conduce a San Telmo y comprenderá desde la revuelta [sa Volta], al puente de Sa Capella.

Calle del «Atajo» la que arraneando de la calle de Francia se extiende hacia la parte Sur vista los molinos del coll de S'Arracó.

Calle de Pelayo la que arraneando de la calle del «Atajo» existe entre la casa propiedad de Juana Maria Alemany Calafell y la de Juan Flexas Porcel [de malnom] Boley.

Calle del «General Prim» la que partiendo de la calle del Atajo esta [sic] situada la casa propiedad de Gaspar Pujol [de malnom] Pera Castell y la de D. Jaime Calafell Alemany [de malnom] Maestro.

Calle del Puerto la que partiendo de la calle de «Francia» está situada entre la casa llamada Can Guiem Nou [café que encara existeix actualment] y la de herederos o sucesores de Pedro Palmer [de malnom] Saca.

Calle del «Comercio» la que partiendo de la calle de Francia está situada frente las Casas Ca na Mayola.

² Segons l'inventari de l'Arxiu Municipal d'Andratx, el darrer padró d'habitants del segle XIX que es va fer al municipi andritxol és de 1894 i no en tornaren a fer fins al 1924. Per tant, hem hagut de basar-nos en els censos de població.

³ Aquest cens de 1910 no té la primera pàgina en què ha d'aparèixer l'any en què fou elaborat. Hem hagut de deduir de quin any era mirant l'edat de tots els membres de la família que vivia al número 1 del carrer de França.

⁴ L'acta del ple celebrat abans, dia 24 d'abril de 1910, recull que Francesc Flexas, batle pedani de s'Arracó, proposà anomenar el carrer principal de s'Arracó d'aquesta manera.

Calle del «Puente» la que partiendo de la calle de Francia está situada frente la casa de Jaime Palmer Bosch [de malnom] Saca.

A la plaza de abastos [on s'hi feia el mercat, davant de l'església] se la designó con el nombre de «Plaza Weyler».

Se dió el nombre de Calle de los «Molinos» la que está frente el Convento de las Monjas.

A la calle que se forma hacia la Barriada Can Damas se le dió el nombre de calle del «Porvenir».

Y la calle del «Jardín» a la que se forma frente la casa de Juan [de malnom] Gasparó.

Aquests carrers ja apareixen al cens de població de 1910, juntament amb els barris que no hi són anomenats oficialment: *Calle de Francia*, *Calle del Jardín*, *Calle del Atajo*, *Calle de Pelayo*, *Calle del general Prim*, *Calle del Puerto*, *Calle de los Molinos*, *Plaza del general Weyler*, *Plaza Constitución*, *Calle del Puente*, *Calle del Porvenir*, *Sa Capella* [barri que apareix com a caserío], *S'Escaleta* [barri que apareix com a caserío], *S'Arracó primera* (el «quadrante oeste»), *S'Arracó segunda* (el «quadrante norte»).

La *Plaza de la Constitución*, a l'esquerra de l'església, no apareix en el llistat dels noms aprovats, però sí que ho fa per primera vegada en aquest cens. Tampoc no hem trobat cap acta posterior que hi faci referència.

D'aquesta primera retolació dels carrers, en podem destacar que ens trobam en plena Restauració (1874-1931), etapa en què s'optà per un model d'Estat liberal, d'aquí que dos generals que n'eren partidaris, Weyler i Prim, donin nom a una plaça i a un carrer, respectivament. A més, la Restauració se sustentava en la Constitució de 1876, a la qual fa referència el nom de l'altra plaça del poble.

D'altra banda, estaven en plena segona revolució industrial, la qual cosa fomentà les ganes de progrés i desenvolupament de la indústria i del comerç (a molts llocs de l'Estat, mots com *indústria*, *comerç* i *progrés* freqüentment donen nom a carrers). És evident, doncs, la relació d'aquest fet amb els carrers *Porvenir* i *Comercio*, els quals també poden ser fruit de les ganes d'expansió que tenia el poble, ja que estava en ple creixement, com diu l'acta, i molta de gent havia emigrat a França a fer fortuna, com demostra el nom del carrer principal. D'altra banda, una altra via pública duu el nom d'un personatge de la història espanyola envoltat de llegendes i considerat iniciador de la Reconquesta: Don Pelayo.

Tot això no va impedir que la toponímia i l'estructura urbana del poble també fossin elements de referència a l'hora d'anomenar els carrers restants, sovint en castellà, com demostren la resta de noms: el carrer que connectava amb la carretera que duia al Port d'Andratx, *Calle del Puerto*; el carrer que duia a l'anomenat *pont de sa capella*, *Calle del Puente*; el carrer que permetia accedir als molins fariners encara en actiu al segle XIX, com ens ha indicat l'historiador Jaume Bover; la drecera, *Calle del Atajo*, gràcies a la qual, des del coll de s'Arracó, passant per sa costa des Molins, es podia accedir al centre del poble de manera ràpida (Alzina, 2011: 37); i no sabem si la *Calle del Jardín* fa referència a algun jardí que hi havia i si la gent es referia al carrer, o a la zona, d'aquesta manera.

En el cens de població de 1920 apareixen les mateixes vies. S'hi afegix *Calle del Comercio*, que surt a la llista dels carrers retolats el 1910, però no al cens d'aquell any, la qual cosa indica que no hi vivia ningú quan s'elaborà el cens anterior.

Cal apuntar que per referir-se a les cases disseminades, observam que els encarregats de fer els censos de població anomenen *Barrio primero* al «cuartel Norte» i *Barrio segundo* al «cuartel sur». Aquesta denominació coincideix amb la manera

com s'hi refereix Esteva a la lliçó que hem esmentat (2010 [1909]: 8). El punt de referència triat per fer la separació era la *Calle de Francia*: totes les cases que hi havia a mà dreta d'aquest carrer (anant-hi des d'Andratx per la carretera vella) formaven el «Barrio primero» i les de l'esquerra, el «Barrio segundo». Igualment, mantenen els noms populars els barris de sa Capella i s'Escaleta,⁵ els quals hem dit que no s'anomenen oficialment.

Per tant, s'Arracó s'havia transformat ràpidament. Així ho plasma Joan B. Ensenyat el 1921, quan ell era el vicari de la població:

Ya no es el pobre y esparramado caserío [sic] de viviendas aisladas y esparcidas por doquier en el espacioso valle, sino una linda y hermosa población con sus calles tiradas a cordel y espaciosas plazas; con edificios elegantes y artísticos [les cases modernistes que construïren els emigrants a França] [...], tiene además alumbrado público, establecimientos de recreo [cafès], plaza de abastos, y hasta teléfono que le une con Andraig; un prolongamiento de la carretera vecinal bifurcándose en todas direcciones llegando hasta las breñas de las montañas y la orilla del mar, facilita el cultivo y ha triplicado el valor de sus tierras [...] (1920: 198).

En el padró de 1924,⁶ s'esmenten els mateixos carrers, la qual cosa mostra que la dictadura de Primo de Rivera (1923-1930) no hi interferí. És curiós que, per exemple, la *Plaza Constitución* no canviàs, ja que en aquest període se suprimí la Constitució de 1876 a què fa referència el nom.

Finalment, remarcam que el 1926 s'Arracó s'independitzà del municipi d'Andratx i va ser vila fins al 1930, però els noms dels carrers tampoc no canviaren. Els padrons de 1924⁷ i 1930 així ho indiquen.

2.2. SEGONA ETAPA: 1931-1936

Arran de la proclamació de la Segona República (1931-1936), en l'acta del ple de dia 9 de setembre de 1931, essent batle Gabriel Porcel, es proposaren fer els canvis que transcrivim a continuació:

Plaza de la Constitución por plaza de la Libertad

Calle del Porvenir por calle de la República

Calle de Molinos por calle de José Nakens [periodista vinculat a la Primera República]

Calle de Se Capella [era un barri] por calle de Francisco Ferrer Guardia [pedagog i lliurepensador del segle XIX]

Calle del Puente por calle de Fermín Galán [militar que, juntament amb Àngel García Hernández, es revoltà i proclamà la Segona República]

5 Jaume Bover ens ha explicat que s'Escaleta unia sa Tenassa amb el camí de Can Joan Gran actual. Era un antic camí romà pel qual es travessava el torrent que separa aquests dos llocs i només hi podia passar una persona a peu.

6 Els censos de població es deixaren de fer —l'últim és el de 1920— i no es reprengueren fins al 1950. Això no obstant, disposam dels padrons.

7 Hem trobat un padró d'aquesta època (amb el segell de l'escut que el poble tingué durant aquest període) que diu que és de 1924. En realitat, és una còpia del padró d'Andratx, concretament de la secció 5a, que corresponia al poble. Així ho fa constar el secretari de l'època Antonio Flexas Flexas.

Calle del Jardín por calle de Pablo Iglesias [socialista fundador del PSOE i UGT]

Transversal calle de Francia (entre núm. 23 y 35), por Blasco Ibáñez [de nom Vicente, escriptor, periodista i republicà del segle XIX]

Puente de Se Capella a Se Creu por Mariana Pineda [executada per ordre de Ferran VII per defensar la causa liberal]

Plaza de Weyler por plaza de Emilio Castelar [últim president de la Primera República]

Calle del Comercio por calle de García Hernández [militar que, juntament amb Fermín Galán, es revoltà i proclamà la Segona República]

Plaza de Weyler en dirección casa Mestre Prima por calle de Catalina Tarongí [jueva mallorquina que fou cremada per la inquisició al segle XVII]

Aquesta acta també recull que el carrer principal, *Calle de Francia*, no es canvià perquè «S'Arracó debe mucho a Francia».

Per tant, s'intenta superar la Restauració canviant el nom de la plaça que duu el nom de la constitució que s'hi vincula per un nom tan significatiu com és *Libertad*. Igualment, el carrer «Porvenir» passa a designar la nova forma de govern i la resta de carrers fan referència a nombroses personalitats vinculades a la ideologia republicana; fins i tot, es proposa que trams d'aquests també tinguin un nom. A més, és curiós que dues dones, una de liberal i una de jueva, hi figurin.

Aquesta voluntat de canvi està recollida a l'«Expediente [número 44] de cambio de rotulación de diferentes calles de esta Villa. Año 1931», també de dia 9 de setembre de 1931.⁸ Abans d'efectuar-los, en un decret del mateix dia, el batle Porcel diu això: «Expóngase al público a efectos de reclamación por término de quince días, el acuerdo de este Ayuntamiento sobre cambio de denominación de calles de esta Villa y S'Arracó». De fet, així ho varen fer, ja que en el mateix expedient hem trobat un retall de la pàgina 7 de la revista *Maricel*, concretament del número 102, de dia 10 de setembre de 1931, en què es comunica als habitants del municipi els canvis que l'Ajuntament vol fer. Hi hagué tres protestes en contra, com també apareix a l'expedient.

La primera és de S. Crespí i Valls, president de Fomento del Civismo, Cultura y Ciudadanía, el qual envià al batle una carta des de Palma el dia 19 de setembre de 1931. Li feia saber que, per majoria de vots, els membres de la junta directiva no estaven a favor de «quitar de una de las calles de ese Municipio, el nombre del general D. Valeriano Weyler, a quien cuenta Mallorca como uno de sus hijos ilustres».

La segona, també de dia 19 de setembre de 1931, és d'un grup d'homes del municipi (Rafel Ferrer, José Ferrá, Sebastián Pujol, Guillermo Alemany, Sebastián Palmer, Juan Alemany, Jaime Bauzá, J. Porcel i Jaime Massot) que feren part del batalló del general Weyler i que, segons sembla, aquest va aconseguir que no anassin al Marroc. Expressen el seu malestar pel fet que es vulgui llevar el nom del general d'una de les places de s'Arracó (protesta que també trobam recollida en l'acta del ple de dia 21 de setembre d'aquest mateix any) de la manera següent:

---

⁸ Aquest document també recull les propostes dels canvis dels noms dels carrers d'Andratx. És curiós que a la Vila també hi hagués una «Plaza de la Constitución» que es volgués canviar per «Plaza de la Libertad». De fet, segurament per evitar ambigüitats, una proposta apareix sota l'altra i el nom de s'Arracó, entre parèntesis al costat de la segona.

Nada tienen que oponer los que suscriben, contra los merecimientos del gran tributo, pretérito presidente de la República Española [Emilio Castelar]. Su figura queda enaltecida en las páginas de la Historia patria [...].

[...] pero entienden no merece la ofensa suprimir el nombre del que vió la luz en esta Isla; de quien tanto de preocupó en pro de los intereses morales y materiales de Mallorca; de quien [...] en días aciagos, cuando un batallón de que formaban parte los firmantes emprendía su ruta hacia Marruecos, la tierra del sacrificio, conseguía interponiendo todo su valimiento, que el navio [sic] conductor de los navios [sic] de esta tierra, hiciera rumbo a Cartagena quedando allí aquellos soldados, hasta su vuelta feliz a sus hogares.

Si ello merece el reconocimiento de Mallorca; si Andraitx tiene la obligación de no olvidarlo; si la sangre no derramada merece la gratitud de esta Villa y de estas Islas; si el Ayuntamiento ha de entender el deseo de estos soldados salvados de los peligros de las batallas [...].

[...] bien merece un recuerdo de esta Isla y de Andraitx en esta y futuras generaciones, el disciplinado Jefe [...].

Finalment, la tercera protesta, que consta de 38 signatures, volia evitar que el tram que anava des de la plaça del general Weyler cap a Ca mestre Prima s'anomenàs «Calle de Catalina Tarongí». No hi apareix el motiu.

Els canvis proposats no s'arribaren a efectuar, ja que l'expedient també conté un document de dia 21 de setembre de 1931 en què el secretari de l'Ajuntament certifica que, en el ple celebrat aquell mateix dia, «por ocho votos contra siete, dejan sin efecto el cambio de rotulación de vías de este Municipio a que este expediente se refiere».

Això no obstant, a Andratx s'arribaren a fer alguns canvis. A l'acta del ple de dia 30 de novembre, observam que «[s]e aprueba el cambio de rotulación de diferentes calles de esta villa» i «también se acuerda aprobar la relación presentada de rotulación de otras vías de esta población que carecían de nombre». Afirman que aquests canvis afectaren només als carrers d'Andratx perquè s'Arracó apareix sempre com a *caserío* i Andratx, com a *villa*. Mostra d'això és que l'acta del ple de dia 8 de febrer de 1932 recull que Rafel Porcel, regidor arraconer, proposa que «se designe una comisión que cuide de rotular republicanamente las calles del caserío de S'Arracó». D'aquesta manera, el dia 18 d'abril del mateix any «[a] propuesta del Sr. Porcel, D. Rafael, y de conformidad con lo informado por la comisión especial nombrada, se aprueba el siguiente cambio de rotulación de vías del caserío de S'Arracó», que transcrivim a continuació:

Plaza de la Constitución por Plaza República

Calle del Porvenir por Calle de Blasco Ibáñez

Calle de Molinos por Calle de José Nakens

Calle del Puente por Calle de Fermín Galán

Calle del Jardín por Calle de Pi Maragall [segon president de la Primera República]

Calle Pla d'en Moné [topònim situat al començament de la carretera que duu a Sant Elm] por Avenida 14 de Abril [dia de la proclamació de la Segona República]

Calle Comercio por Calle de García Hernández

Capella por Calle Francisco Ferrer

Ca mestre Prime por Calle Emilio Castelar

Calle Unión por Calle Miguel de Cervantes [escriptor castellà del segle XVII, autor d'El Quixot]

Com podem observar, alguns noms són els mateixos que apareixen en la primera proposta, que no s'aprovà. Crida l'atenció l'últim carrer, que no apareix a cap padró anterior, i, de fet, a Andratx vila n'hi havia un. És una confusió perquè, adjunt a l'«Expediente [número 52] de cambio de rotulación de varias calles del casco de esta Villa. Año 1931», essent batle Gabriel Alemany, hem trobat un document, signat pel secretari Santiago Puente, del mateix dia a què fa referència l'acta del ple en què s'aproven els canvis esmentats (18 d'abril de 1932), que diu que el carrer *Miguel de Cervantes* ha de ser *Calle del Puerto*. D'altra banda, també esmenta que *Calle Jardín* pot passar a anomenar-se «Pi y Maragall o Mariana Pineda», per tant, ofereix una altra possibilitat que no apareix recollida en l'acta a què hem fet referència.

Els canvis que s'efectuaren els recull el padró de 1935: *Calle de Francia*, *Calle de Pi i Maragall* [abans, *Calle del Jardín*], *Calle del Atajo*, *Calle de Pelayo*, *Calle del general Prim*, *Calle del Puerto*, *Calle de José Nakens* [abans, *Calle de los Molinos*], *Plaza del general Weyler*, *Plaza República* [abans, *Plaza Constitución*], *Calle de Fermín Galán* [abans, *Calle del Puente*], *Calle de Blasco Ibáñez* [abans, *Calle del Porvenir*], *Sa Capella* [no apareix com a *Calle Francisco Ferrer*], *S'Escaleta*, *Calle de García Hernández* [abans, *Calle Comercio*], *Barrio Primero*, *Barrio Segundo*, *Avenida 14 de Abril*, *Calle de Nicolás Salmerón*, *Calle de Nador*.

Sobre aquesta nova retolació, hem d'apuntar que: a) a l'hora de canviar el nom de *calle Jardín* s'opta per *calle de Pi i Maragall* i no per *Mariana Pineda*; b) *calle del Puerto* no passa a ser *Miguel de Cervantes*; c) el barri de sa Capella apareix en el padró com a tal, i no com a *Francisco Ferrer*, el fet que fos el nucli entorn del qual es formà s'Arracó devia dificultar que la gent n'adoptàs el nom imposat i, per això, continuava amb el nom popular; d) s'afegeix el nom *Avenida 14 de abril* a la carretera que va a Sant Elm (a l'acta, com hem vist, s'hi han referit com a *Pla d'en Moné*); e) apareixen dos carrers que no hem pogut documentar: *Calle de Nicolás Salmerón* (tercer president de la Primera República) i *Calle de Nador* (ciutat del Marroc, els habitants de la qual lluitaren en contra de l'exèrcit espanyol en la Guerra del Marroc o del Rif entre el 1920 i el 1926), que no se citen en les actes; a més, s'afegeixen a la resta, no en supleixen cap i no hi tornen a aparèixer, atès que en les actes de canvis de carrers arran de la Guerra Civil Espanyola tampoc no hi consten; f) el carrer *Emilio Castelar* no figura a cap document, era un tram molt curt de devora l'església i sempre es considera part de la *Plaza Constitución* d'aleshores; i g) la resta de carrers i disseminats continuen igual.

2.3. TERCERA ETAPA: 1936-1975

La Guerra Civil Espanyola (1936-1939) també va fer que hi hagués variacions en els noms dels carrers del municipi d'Andratx. L'acta del ple de dia 9 de novembre de 1936 assenyala canvis en els de la vila i cal que observem que n'hi ha alguns que coincidien amb els de s'Arracó. A continuació, transcrivim un fragment de l'acta que ho demostra i en què consten els motius pels quals es modificaren els noms d'algunes vies:

Nombres calles

El señor Alcalde [Jaime Tortella], [...] expone que haciéndose eco el Ayuntamiento de los sentimientos de españolismo que viven en el corazón [sic] de los Andritxoles, así [sic] como de los de admiración, amor que sienten para los invictos generales directores del Movimiento Nacional; indeleble gratitud que guardará este rincón de Mallorca para aquel que dió su vida por la Patria; y afectuosos lazos que unen España y esta sola con Italia, la nación amiga, ha de proponer se acuerde dar los nombres de Plaza de España a la que lleva el nombre de Miquel Moner; Avenida del General Franco, a la que tenía [sic] la denominación de 14 de Abril [primera coincidència]; Calle del General Mola, a la que se designaba por el rótulo de Fermín Galán [segona coincidència]; Calle del General Goded, a la que se rotuló Pi i Maragall [tercera coincidència]; y Via Roma, a la calle de Estanislao Figueras y propone, también, que la plaza de la Constitución [cuarta coincidència] se denomine de Miguel Moner [creiem que és a l'inrevés, que la plaza de Miquel Moner es volia canviar, ja que va ser batle durant la Primera República; en tot cas, seria una repetició, ja que abans s'ha dit que se substituiria pel nom de l'Estat espanyol] y que las restantes calles, cuya rotulación fué variada por el sectarismo de los Ayuntamientos que actuaron desde 1931, tornen, provisionalmente, a la denominación que entes de tal año tenían [sic].

Tal propuesta se acepta por aclamación, acordándose se traslade el acuerdo a los interesados, o sus representantes.

L'acta del ple de dia 3 de desembre del mateix any mostra l'acord a què s'arribà per retolar els carrers d'Andratx. No diuen res dels de s'Arracó, però la proposta de canvis de nom s'amplia i alguns es tornen a canviar. Finalment, la nova nomenclatura de les vies arraconares apareix esmentada en l'«Expediente [número?] incoado sobre cambio de rotulación de vías del caserío de s'Arracó. Año 1937», el qual recull una diligència de dia 4 de març de 1937 en què es proposen les modificacions següents:

Calle 14 de Abril se denominará Av. de San Telmo

C. de F. Galán [,] Calle Palmer [no sabem a qui es refereix, potser era algú del poble, ja que n'era i n'és un llinatge molt present]

C. de Francia [,] C. General Franco [impulsor del cop d'estat de 1936 que conduí a la Guerra Civil Espanyola]

Plaza de la República [,] P. de la Constitución [desconeixem a quina constitució es refereix, ja que les anteriors, liberals i republicanes, eren contràries a la ideologia feixista i el projecte de constitució de 1929 sota la dictadura de Primo de Rivera no entrà en vigor].

C. Blazco Ibañez [,] Patrón Vich [no sabem qui era, potser un mariner arraconar, el llinatge n'és típic]

C. Tajo⁹ [,] C. General Mola [un dels caps del cop d'estat de 1936]

C. García Hernández [,] C. General Varela [participà en la Guerra Civil Espanyola]

C. Naquens [sic] [,] C. General Goded [es revoltà a Eivissa i Mallorca a favor del cop d'estat de 1936]

⁹ Pensem que hi ha una equivocació: el carrer *Atajo* és confós amb el carrer *Tajo* (com el riu) i apareix dues vegades, un cop amb la a inicial i un cop sense. No creiem que faci referència a un altre carrer, ja que no ha aparegut en documents anteriors i no consta enlloc després de la nova denominació.

- C. Atajo [,] C. General Queipo de Llano [un dels caps del cop d'estat de 1936]
- C. Emilio Castelar [,] C. Calvo Sotelo [ministre durant la dictadura de Primo de Rivera]
- C. Pí Maragall [,] C. García Ruiz [governador civil i cap de les forces d'operacions del front de Manacor]

De fet, aquests canvis s'acordaren en el ple de dia 30 de març de 1937, com demostra l'acta corresponent. En aquesta s'esmenta que «se acuerda que las vías del Caserío de S'Arracó, se rotulen por las siguientes denominaciones», les quals són exactament les mateixes que hem esmentat abans.

Aquesta proposta prosperà, ja que en els padrons de 1940 i 1945 apareixen els carrers següents: *Calle General Sanjurjo* [abans *Calle de Francia*], *Calle del Jardín* [abans *Calle de Pi i Maragall*, torna al nom original], *Calle del Atajo*, *Calle de Pelayo*, *Calle del General Prim*, *Calle del Puerto*, *Calle de los Molinos* [abans *Calle de José Nakens*, torna al nom original], *Plaza del General Weyler*, *Plaza de Toledo* [abans *Plaza de la República*], *Calle del Porvenir* [abans *Calle de Blasco Ibáñez*, torna al nom original], *Sa Capella*, *S'Escaleta*, *Calle del Comercio* [abans *Calle de García Hernández*, torna al nom original], *Barrio Primero*, *Barrio Segundo*, *Avenida de San Telmo* [abans *Avenida 14 de Abril*], *Calle de los Hermanos Barbará* [abans *Calle de Fermín Galán*, és a dir, la *Calle Puente* inicial].¹⁰

Per tant, els carrers definitius no són els que s'esmenten en l'acta del ple de dia 30 de març de 1937. L'únic que sí que apareix en aquesta data i que, per tant, canvia és l'*Avenida 14 de Abril*, la qual passa a *Avenida de San Telmo*. De la resta de carrers, en podem dir que alguns sí que són substituïts per noms relacionats amb el franquisme, però no són els que apareixen a la proposta esmentada, sinó que *Calle de Francia* passa a *Calle General Sanjurjo* (un dels caps del cop d'estat de 1936) i no a *C. General Franco*, nom que hi havia a Andratx; *Plaza de la República* passa a *Plaza de Toledo* (durant la guerra, a l'alcàsser de Toledo, tot i ser una zona republicana, s'hi refugiaren un grup de nacionals que, posteriorment, foren rescatats, fet que fou utilitzat per la propaganda franquista) i no a *P. de la Constitución* (té lògica pel que hem dit entre claudàtors) i *Calle de Fermín Galán* passa a *Calle de los Hermanos Barbará* (llucmajorers falangistes, un dels quals morí per accident a Palma i l'altre, al front de Manacor) i no a *Calle Palmer*. La resta de carrers, o bé tornen al nom que tenien abans de la Segona República (*Calle de Pi i Maragall* torna a *Calle del Jardín*, *Calle de José Nakens* torna a *Calle de los Molinos*, *Calle de Blasco Ibáñez* torna a *Calle del Porvenir* i *Calle de García Hernández* torna a *Calle del Comercio*), o bé mantenen el nom que havien tengut sempre (la resta: *Atajo*, *Pelayo*, *General Prim*, *General Weyler*, *Puerto*, *Sa Capella*, *S'Escaleta*, *Barrio Primero* i *Barrio Segundo*). A més a més, com hem dit a l'apartat anterior, els carrers *Nicolás Salmerón* i *Nador* no tornen a aparèixer. Dels que continuen amb el nom de sempre, cal que destaquem els carrers que fan referència a dos generals liberals, com foren Weyler i Prim. És curiós que no els canviessin, potser per desconeixement i perquè eren generals.

Malauradament, no hi apareix més informació sobre els carrers de s'Arracó en les actes consultades fins al 1945. Només hem trobat que, com diu l'acta del ple de dia 18 de maig de 1938, els membres del consistori es feren ressò del que digué

10 Com que no hem pogut trobar l'acta que indica aquests canvis, no sabem quin carrer era la *Calle del Puente* d'abans de la Segona República o *Calle de Fermín Galán* durant aquest període. Hem arribat a la conclusió que era el carrer dedicat als germans Barberà, després d'haver comprovat que les persones que vivien a un carrer i a l'altre es corresponen entre si. Així, al padró de 1925 només hi havia dues cases habitades. En el número 2, hi vivien Juan Alemany Ensenyat, Antònia Pujol Alemany i Antònia Alemany Pujol. Al padró de 1945, encara hi continuaven vivint. A més, quan deixa d'aparèixer *Calle de Fermín Galán*, surt *Calle de los hermanos Barbará*.

el Ministeri d'Interior sobre com s'havien de retolar els carrers. No sabem si araran d'això en canviaren alguns. A més, l'acta del ple de dia 18 d'octubre de 1943 es refereix al carrer principal de s'Arracó, en teoria «Calle general Franco», d'acord amb la proposta inicial, com a «calle mayor de s'Arracó». Tampoc no podem saber quin era el nom d'aquesta via pública. Així doncs, res de tot això no ens permet esbrinar quan es designaren els noms que apareixen en els padrons de 1940 i 1945.

Volem apuntar que el llistat superior de carrers és el que es va mantenir durant molts d'anys, fins i tot un cop acabat el franquisme. Així ho demostren els padrons de 1950, 1955, 1960, 1965, 1970, 1975, 1981 i 1986. Només desapareix s'Escaleta, dividida en altres carrers, a la dècada dels setanta.

2.4. QUARTA ETAPA: 1975-1996

En els padrons fets a partir dels anys 70 dels disseminats barri 1r i barri 2n, consta la denominació del topònim on viuen els membres d'algunes famílies. Això mostra la necessitat que hi havia de distingir una casa de l'altra com a conseqüència de l'augment de població. Aquest fet ens interessa perquè algunes d'aquestes denominacions populars passaren a donar nom a carrers nous.

Ja en democràcia, com recull el padró de 1975, al barri 1r apareixen:¹¹ «Can Sauvà», «Can Matinade», «Can Joan Gran», «Sa Tenassa», «Can Salom», «Can Rodella» i «Son Castell»; i, al barri 2n: «Ca na Rafela», «Son Nadal», «Sa Creu» i «Son Fuster».

En el padró de 1981, n'apareixen d'altres, alguns dels quals no hi tornen a aparèixer i n'hi ha que són repetits. Així doncs, al barri 1r tenim: «Can Joan Gran», «Son Castell», «C'an Massana» i «Can Rodella»; i, al barri 2n: «Son Nadal».

És en el padró de 1991, on observam els primers canvis de nom i una incipient segmentació dels barris en carrers que més endavant esmentarem. Abans d'això, cal que apuntem les modificacions que s'anaren aprovant en els plenaries i que es reflecteixen en les actes. Així doncs, l'acta del ple celebrat el dia 8 de juliol de 1988, essent batle Maties Terrades, recull que s'aprovaren dos canvis: *Calle de Pelayo* per *Carrer de Lloret de Vista Alegre* (un dels pobles que, com s'Arracó, arran d'una llei del Directori Militar sobre les segregacions municipal, es constituí com a vila)¹² i *Calle del Puerto* per *Carrer d'en Tomeu Monjo* (batle pedani de s'Arracó entre el 1958 i el 1974),¹³ successor de Mateu Pujol, el qual també té un carrer al poble.

11 Escrivim, tal com hi consten, únicament els noms que posteriorment donaren lloc a carrers.

12 La iniciativa fou del regidor a l'Ajuntament Mateu Alemany. Ell mateix ens explicà que, un dia que la filla anà al poble mallorquí de Llorito, observà que un dels carrers d'aquest es deia *Carrer de s'Arracó* (encara existeix). Per això, com a mostra d'agraïment i de germanor, decidiren canviar el nom del carrer arraconer. Així ho demostra la seva placa, l'única feta de pedra de Santanyí de les que hi ha a s'Arracó, amb la data en què es va fer la celebració, el 1988, per les festes de Sant Agustí, a la qual hi assistí el batle de Lloret de Vistalegre d'aleshores. Juan «Verda» ho recollí per escrit al *París-Baleares* (1988a: 4).

Això no obstant, cal puntualitzar que, tal com ens ha informat l'antropòleg llorità Andreu Ramis, aquest topònim apareix esmentat com a *Arracó* el 1834 i fou substituït per *Retiro*, nom documentat el 1883. Val a dir que el *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana* de Joan Coromines esmenta que *racó* deriva de l'àrab vulgar *rakūn* i fou llatinitzat amb l'article aràbic aglutinat: *arraconem*. Aquest article aglutinat apareix documentat els segles XII i XV i, més modernament, al poble s'Arracó i en noms alt-aragonesos, bearnès i basc [s. v. *Racó*]. De fet, l'aglutinació de l'article és un fenomen que trobam en altres mots, com, per exemple, (es)tisores. Per tant, els lloritans no posaren al nom del carrer com el poble que ens ocupa, sinó que va ser una coincidència per la pronúncia, o una errada de traducció influïda pel desconeixement i pel referent del poble andritxol.

13 Hem de ressaltar que, popularment, aquesta via es coneix com *es carrer Nou*, ja que s'hi edificaren cases després de l'emigració a França. D'altra banda, Alzina parla de Tomeu Monjo (2011: 163) i també ho féu Juan «Verda» en recordar quan li dedicaren el carrer el dia de la festivitat de Sant

Igualment, l'acta del ple de dia 18 de maig de 1990 diu que s'aprovaren els canvis següents: un carrer del barri de sa Capella passà a denominar-se *carrer de Mateu Pujol* (batle pedani de s'Arracó que salvà un grup de joves de ser afusellats)¹⁴ i *Calle del General Sanjurjo* (la placa deia *avenida* i no *calle*) tornà a denominar-se *carrer de França*, en català. I els carrers sense nom que abans feien part dels disseminats barri 1r i barri 2n són: *Carrer de s'Escola Vella* [barri 2n], *Carrer de Menorca* [barri 1r], *Carrer d'Eivissa* [barri 1r], *Camí de Can Joan Gran* [barri 1r], *Camí de Can Massana* [barri 1r], *Carrer de Formentera* [barri 1r], *Camí de sa Tenassa* [barri 1r], *Camí de Can Matinade* [barri 1r]. Per tant, usaren noms populars, topònims i malnoms, per anomenar molts de carrers, menys els que es refereixen a illes de les Balears. També n'hi ha que al·ludeixen a l'orografia del poble: es Collet i sa Clota.

L'acta del ple de dia 8 de febrer de 1991 mostra com s'afegiren carrers als existents seguint el mateix sistema d'elecció, són els següents: *Travessera Can Salom* [barri 1r], *Barri sa Creu* [barri 1r],¹⁵ *Barri Can Matinade* [abans era un camí del barri 1r], *Camí des Castellàs* [barri 1r], *Travessera des Collet* [barri 1r], *Carrer de Cabrera* [barri 2n], *Camí Can Rodella* [barri 1r].

Aquests canvis varen ser proposats a través de Mateu Alemany. Com ens explicà, durant la legislatura de 1987 fins al 1991, va ser batle pedani de s'Arracó, segon tinent de batle i regidor de Governació. Era el cap del grup GIES (Grup Independent d'Electors de s'Arracó), que governà en coalició amb els Independents d'Andratx i el Partit Socialista Obrer Espanyol. Segons ell, la finalitat d'afegir carrers era que molta de gent no tenia una adreça clara, només barri 1r o barri 2n. Ara bé, no totes aquestes denominacions es reflecteixen en el padró de 1991, sinó que hi apareixen els carrers següents: *Calle del Atajo*, *Calle del General Prim*, *Carrer de França*, *Carrer de Lloret de Vista Alegre*, *Calle de los Molinos*, *Carrer d'en Tomeu Monjo*, *Calle del Comercio*, *Plaza del General Weyler*, *Plaza de Toledo*, *Barrio sa Capella*, *Calle de los Hermanos Barbará*, *Camí des Castellàs*, *Carrer de Formentera*, *Calle del Jardín*, *Carretera Andratx-S'Arracó*,¹⁶ *Camí de Can Joan Gran*, *Avenida de San Telmo*, *Barri sa Creu*, *Camí de C'an Massana*, *Camí Can Matinade*, *Carrer de Mateu Pujol*, *Calle del Porvenir*, *Camí de sa Tenassa*, *Travesía des Collet*, *Camí Can Rodella*, *Barri Primer*, *Barri Segon*.

L'acta del ple de dia 26 de novembre de 1992 mostra que s'aprovà una nova denominació: «camí de Son Nadal [els números 21-36 del barri 2n]».

Finalment, l'acta del ple de dia 29 de febrer de 1996, essent batlessa Margalida Moner i, aquest cop, amb Ramon Alemany al capdavant de GIES, recull que s'aprovaren «per acord plenari» els noms següents, que designen llocs que fins aleshores no tenien nom. Així, s'acaba el barri 1r i el barri 2n i la resta de disseminats. D'una banda, tenim aquells que hi ha abans d'arribar al coll de s'Arracó: *Camí de Can Seuvé*, *Camí de Can Tiona*, *Camí Can Jesús*, *Barri ses Covetes*.¹⁷ D'altra banda, hi ha aquells que feien part, com especifica l'acta, del barri 1r: *Barri sa Clota*, *Camí*

Agustí de 1988 (1988b: 10).

14 Alzina cita els diferents càrrecs que tingué (2011: 155) i un d'aquests joves, Juan «Verda», explicà què succeí (1994: 4).

15 Tot i estar a un extrem del poble, no hi ha hagut mai cap creu de terme, com ens ha indicat l'historiador Jaume Bover, sinó que la hipòtesi més raonable és que el nom prové de l'encreuament de camins que el formen.

16 Apareix per primera vegada i no surt en el següent. Està a mig camí entre les dues localitats.

17 En principi, d'acord amb l'opinió de Jaume Bover, l'origen del topònim que li dona nom és desconegut, ja que no hi ha cap cova documentada. Això sí, Bover ens ha apuntat que aquest barri té un interès artístic i arquitectònic, ja que, com passa amb altres edificis d'Andratx, hi ha un habitatge amb un element islàmic típic de les cases andalusines: les terrades cobertes i amb dos arcs, els quals no necessàriament han de ser «ses covetes»

de Son Verí, Camí dels Calafats,¹⁸ Camí de ses Rotes de s'Hereu, Barri Son Guiem,¹⁹ Barri des Castellàs,²⁰ Barri Can Massana,²¹ Camí de Son Castell,²² i del barri segon: Barri Son Tió,²³ Barri Son Fuster, Barri Ca na Pera, Barri Can Viguet, Barri Can Dametes, Camí des Torrentó,²⁴ Camí Ca na Rafela, Camí dels Navegants.²⁵

Així doncs, al darrer padró que es va fer²⁶, 9 el de 1996, hi figuren tots aquests carrers.²⁷ A continuació, després d'haver fet un treball de camp per saber com estan escrits realment en la placa, els transcrivim així com apareixen en els documents esmentats: *Calle del Atajo, Camí dels Navegants, Calle del Comercio, Calle del general Prim, Carrer de França, Calle de los hermanos Barbará, Calle del Jardin, Calle de los Molinos, Carrer Lloret de Vista Alegre, Calle del Porvenir, Carrer d'en Tomeu Monjo, Carrer de Mateu Pujol, Barri sa Capella, Ca'n Matinade, Avenida de San Telmo, Barri sa Clota, Plaza de Toledo, Plaza del general Weyler, Carrer de s'Escola Vella, Carrer de Menorca, Carrer d'Eivissa, Camí de Can Joan Gran, Barri Can Massana, Carrer de Formentera, Camí de sa Tenassa, Camí Son Castell, Travessera C'an Salóm, Barri sa Creu, Camí des Castellàs, Travessera des Collet, Carrer de Cabrera, Camí Ca'n Rodella, Camí Son Nadal, Barri Son Guiem, Barri Son Tió, Camí des Torrentó, Camí Ca na Rafela, Camí Can Jesús, Barri ses Covetes, Barri Son Fuster, Barri Ca na Pera, Barri Can Viguet, Barri Can Dametes, Camí de ses Rotes de s'Hereu, Camí de Son Verí, Camí dels Calafats, Camí de Can Tiona, Camí de Can Seuvá, Carretera s'Arracó, Camí Muntanya.*

3. CONCLUSIÓ

A tall de conclusió, podem afirmar que s'Arracó, en comparació amb altres pobles de Mallorca, és un nucli de població recent. Arran de la construcció de sa Capella el 1704 i la seva posterior ampliació, el poble s'hi formà al voltant. D'aquesta manera, sorgiren els primers carrers que tingueren nom, alguns dels quals es retolaren

18 L'origen dels *Calafats* que dona nom al camí és incert. El *Diccionari català-valencià-balear* (s. v. *calafat*) diu que és un dels llinatges existents a Andratx, en singular. També, segons Jaume Bover, *Calafat* és un antropònim àrab del qual prové *Calafell*. Per tant, l'origen podria ser molt antic.

19 Prolongació del que abans era el «Camí de Son Guiem [sic]». No surt al padró anterior, era un barri perifèric i per ventura sense habitants en aquell temps.

20 Prolongació del que abans era el «Camí des Castellàs». No surt al padró anterior, era un barri perifèric i per ventura sense habitants en aquell temps. La placa actual continua dient *camí* i no *barri*.

21 Prolongació del que abans era el *Camí de C'an Massana*.

22 Un tros del camí abans era el *Camí de Can Martina*, deshabitat en aquell temps i per això no apareix als padrons anteriors.

23 Prolongació del que abans era el *Camí de Son Tió*. No surt al padró anterior, era una barri perifèric i per ventura sense habitants en aquell temps.

24 El camí pròpiament dit no és es Torrentó, sinó que, com ens han explicat alguns testimonis orals, prop del camí passava l'aigua que davallava del coll de s'Arracó, travessava el *Carrer de França* més o menys a l'altura de l'actual *Calle del Jardin* i, al començament del *Camí de sa Tenassa*, passava per darrere de les cases del carrer principal fins que s'unia amb el torrent de sa Capella. De fet, tot i que aquests carrers estiguin asfaltats, encara passa per sota.

25 El motiu del nom, com ens ha explicat Mateu Alemany, aleshores cap de GIES, és perquè el propietari de part de les cases, Pere Bosch Monjo, pare de Bartomeu Bosch Monjo, que té un carrer a s'Arracó, va ser navegant quan era jove. De fet, com esmenta Miquel Ferragut «[s]egons el cens de 1894, a S'Arracó [sic] es van registrar 1.254 [sic] persones: 284 menors de deu anys, 517 dones i 453 homes, entre els quals 214 amb ofici estable de navegant. En el cens de 1900, són 236 mariners, sense comptar els absents d'ultramar i els pescadors» (2019: 6). Cal recordar que els arraconers, com els andritxols, també emigraren a Cuba, tot i que, posteriorment, la seva destinació fos França.

26 El darrer padró és de 1996, perquè, a partir d'aquesta data, es varen informatitzar.

27 Al darrer padró surten tots els carrers de s'Arracó. L'únic que no hi figura és el *Carrer Muntanya*, el qual apareix en el llistat de carrers de l'Ajuntament al començament del segle XXI i hi ha la placa al carrer corresponent del poble, però no l'hem trobat al Llibre d'Actes de Ple. L'afegirem al final del llistat.

per primera vegada el 1910. Els camins i les cases perifèriques, moltes antigues alqueries, rafals i possessions, feien part de dos barris: el barri 1r, a la dreta del carrer principal, i el barri 2n, a l'esquerra d'aquest. Els noms anaren canviant a partir de la Segona República i del franquisme, fins que, entre els anys 80 i 90, la necessitat de localitzar totes les cases perifèriques dels dos barris esmentats va fer que s'adoptassin noms nous. Per tant, els carrers s'anomenaren per una qüestió pràctica o pels canvis polítics de cada etapa.

Tot i pertànyer al municipi d'Andratx, el nucli arraconar conserva la seva pròpia idiosincràsia, la qual cosa es reflecteix en la nomenclatura. Tot i la seva «jovenesa», dos fets importants de la història del poble, i que els distingeixen d'Andratx, hi són presents: l'emigració a França, en el nom del carrer principal; i la constitució temporal com a vila, en el nom del poble mallorquí Lloret de Vistalegre. A part, els noms que es triaren per als camins i barris perifèrics tenen molta de relació amb els malnoms, cases i possessions arraconeres, ja que sovint en són el nom popular. Per tant, hi trobam noms populars, els que la gent del poble usava de manera espontània, i noms imposats, tot i que n'hi ha que són difícils de classificar.

Finalment, volem ressaltar que molts dels noms actuals dels carrers de s'Arracó estan en castellà, alguns presenten incorreccions ortogràfiques, d'altres encara tenen clares connotacions polítiques i cap d'aquests no segueix una mateixa pauta pel que fa a l'escriptura de la placa. Per tots aquests motius, alguns s'han de canviar i d'altres, normalitzar.

4. FONTS D'INFORMACIÓ CITADES

4.1. BIBLIOGRAFIA

ALCOVER, Antoni M. (1862-1993). <i>Diccionari català-valencià-balear</i> . Editorial Moll. Palma.	ESTEVA, Bartomeu (2010) [1909]. <i>Descripció geogràfica del poble de s'Arracó</i> . Els Caparrrots de s'Arracó. S'Arracó.
ALZINA, Mateu (2011). <i>300 anys de La Racó</i> . Edicions Documenta Balear. Palma.	FERRAGUT, Miquel (2019). <i>Tripulacions. Navegants de S'Arracó i Sant Elm</i> . N'Alí Edicions. Andratx.
COROMINES, Joan (1905-1997). <i>Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana</i> . Curial Edicions Catalanes. Barcelona.	VERDA, Juan (1988a). «S'Arracó y Lloret de V. Alegre. Albricias!! Sres. Alcaldes». <i>París-Baleares</i> , 319, 4-5.
ENSENYAT, Joan B. (1920). <i>Historia de la baronía de los señores obispos de Barcelona en Mallorca</i> . Volum II. Escuela Tipográfica Provincial. Palma.	— 1988b. «D. Bartolomé Bosch Palmer. ¿Su gozo en un pozo...?». <i>París-Baleares</i> , 320, 4-5. — 1994. «Cada cosa en su lugar. D. Mateo Pujol, alcalde y carpintero». <i>París-Baleares</i> , 353, 4.

4.2. DOCUMENTS DE L'ARXIU MUNICIPAL D'ANDRATX

Llibres d'Actes de Ple dels anys: 1910, 1930-1942, 1985-1996.	Padrons d'habitants dels anys: 1924, 1935, 1945, 1950, 1955, 1960, 1965, 1970, 1975, 1981, 1986, 1991 i 1996.
Censos de població dels anys: 1900, 1910 i 1920.	

«Expediente [número 44] de cambio de rotulación de diferentes calles de esta Villa. Año 1931».

«Expediente [número 52] de cambio de rotulación de varias calles del casco de esta Villa. Año 1931».

4.3. TESTIMONIS ORALS

Mateu Alemany

Jaume Bover

